

ÎNCEPUTURILE COLONIZĂRII ȚĂRII BĂRSEI REFLECTATE ARHEOLOGIC

ADRIAN IONIȚĂ*

Rezumat. Ținând seama de stadiul actual al cercetărilor arheologice, sunt aduse în discuție o serie de descoperiri legate de fenomenul colonizării Țării Bârsei în secolele XII–XIII. Începuturile colonizării săsești în Țara Bârsei sunt precedate de existența unei cetăți de pământ pe Dealul Lempeș (în hotarul satelor Sânpetru și Hărman), datate către mijlocul secolului al XII-lea. Colonizarea Țării Bârsei, ale cărei limite teritoriale au fost fixate în donația din anul 1211, nu s-a desfășurat la întâmplare, ci a corespunde unui concept strategic pus în practică de regalitatea maghiară, petrecându-se în două mari etape. Prima etapă corespunde în linii mari colonizării săsești în sudul Transilvaniei, după mijlocul secolului al XII-lea, în vremea lui Geza al II-lea, iar cea de-a doua are loc odată cu instalarea Ordinului Teuton în 1211. Din primul grup de așezări ale oaspeților occidentali fac parte Feldioara, Prejmer, Sânpetru și Hărman, care sunt menționate într-un document din 1240. Dovada arheologică a prezenței coloniștilor o constituie necropola de la Feldioara, caracterizată prin morminte cu nișă în dreptul capului, datate prin monede din categoria denarilor maghiari anonimi emiși în a doua jumătate a secolului al XII-lea. De asemenea, la biserica din Prejmer, în nivelul constructiv al primei faze, s-a găsit o monedă de la Bela al III-lea. În cea de-a doua etapă, sunt înființate probabil cele mai multe dintre așezările săsești, care vor face ulterior parte din districtul Brașovului. Fără a intra în problematica fortificațiilor teutone din Țara Bârsei, sunt aduse în discuție două cetăți, Feldioara/Marienburg și Cetatea Neagră de la Codlea, în cazul celei dintâi cercetările arheologice scoțând la iveală un zid, care, prin poziția stratigrafică și maniera de construcție, poate fi pus în legătură cu Ordinul Teuton. Chiar dacă există dispute istoriografice în ceea ce privește localizarea celor cinci cetăți despre care se amintește că au fost ridicate de teutoni în cei 14 ani de ședere în Țara Bârsei, nu este de conceput construirea unor fortificații fără prezența unor comunități umane considerabile în apropiere, pentru a asigura forța de muncă inițială și buna funcționare a cetăților mai apoi. Se mai constată că, deși spațiul în care au fost fondate localitățile săsești era considerat la început, în special din cauza vecinătății pecenego-cumanilor, mai puțin favorabil locuirii umane, acestea și-au păstrat până astăzi vatra inițială, procesul de abandonare fiind extrem de redus, ceea ce face aproape imposibilă sarcina arheologului de a surprinde locuințele primelor generații de oaspeți.

Cuvinte-cheie: colonizare, oaspeți occidentali, teutoni, necropole, așezări, biserici, fortificații.

În contextul istoriei medievale a Transilvaniei, problematica colonizării și a grupurilor umane care au înfăptuit-o rămâne una de actualitate. Puținele surse scrise despre momentul instalării efective a oaspeților occidentali și despre primele decenii de viață a acestora în Transilvania nu ne permit creionarea unei imagini exacte. De aceea, arheologiei, cu toate limitele sale, îi revine rolul de a aduce date

---

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, București; e-mail: aionita67@yahoo.com.

noi, dar, din păcate, s-au făcut foarte puține cercetări în această direcție. În plus, unele săpături arheologice s-au dovedit a fi neconcludente pentru subiectul discutat, iar altele, de interes mai mare sau mai mic, au rămas nepublicate.

Începuturile colonizării săsești în Țara Bârsei¹ sunt precedate de existența unei cetăți de pământ pe Dealul Lempes/Lempesch (în hotarul satelor Sânpetru și Hărman), datate către mijlocul secolului al XII-lea. Fortificația, de formă ovală, constă într-un șanț cu val, dublat sau chiar triplat, acolo unde locul era cel mai expus. Nu s-au observat alte întărituri cu lemn, ci doar două foarte mici amenajări cu piatră. În interiorul cetății nu s-au descoperit complexe de locuire, ci doar materiale arheologice disparate – ceramică (vase borcan, tigăi de lut), precum și un vârf de săgeată². Urmele lăsate pe teren par să oglindească prezența unei colectivități cu îndatoriri militare de pază a frontierelor regatului, probabil una dintre acele colectivități din care se va forma în secolul următor comunitatea secuiască³.

Tradiția locală săsească păstrează amintirea faptului că primii coloniști, conduși de *greavi* (sau *locatori*), au pătruns în Țara Bârsei croindu-și drum cu topoarele prin păduri⁴, traseul pe care au venit nefiind însă foarte clar. Există trei căi pe care aceștia le puteau urma: dinspre Rupea/Reps, peste dealul Bogatei, prin pădurea cu același nume; prin defileul de la Racoș/Krebsenbach, urcând pe valea Oltului prin lunca împădurită; străbătând pădurile dinspre Șercaia/Schirkanyen spre Codlea/Zeiden; acest ultim traseu, denumit și *Sachsenweg*, se pare că a fost utilizat mult mai frecvent începând cu veacul al XIII-lea. Primele așezări fondate de coloniștii germani, după mijlocul secolului al XII-lea, sunt Feldioara/Marienburg, Sânpetru/Petersberg, Hărman/Honigberg și Prejmer/Tartlau, atestate documentar la 1240, printr-un act în care Bela al IV-lea (1235–1270) dăruia cistercienilor unele biserici din Țara Bârsei, și anume: *Castrum Sanctae Mariae, Sancti Petri, Mellis et Tartilleri*⁵. Din punct de vedere arheologic, dovada pentru Feldioara este prezența unei necropole, iar în cazul Prejmerului, descoperirea, în nivelul constructiv al primei faze, a unei monede brakteate atribuite lui Bela al III-lea (1172–1196)⁶.

¹ Asupra limitelor geografice ale Țării Bârsei în care s-a desfășurat colonizarea germană vom reveni mai jos; de menționat de la început că aceasta nu cuprinde și bazinul Râului Negru, adică partea de NE a depresiunii Bârsei.

² Alexandrescu, Pop, Marcu 1973, 231–237.

³ Ioniță 2009, 47.

⁴ Operațiunea respectivă a lăsat urme în toponimia săsească locală, de pildă satul Radeln/Rodeș, *roden* semnificând în graiul săsesc defrișare/deştelenire. Se pare că, în pofida unei rezonanțe fonetice maghiare, și cuvântul Homoroden/Homorod – desemnând atât o vale cât și o localitate aflată pe aceasta – derivă tot de aici. În Țara Bârsei se află de asemenea un râu cu acest nume, care se varsă în Vulcănița, unii autori considerând însă că Vulcănița se varsă în Homorod. Feldioara/Marienburg se află chiar la confluența Vulcăniței (sau Homorodului) cu Oltul.

⁵ DIR C, I, 319–320; Ub. I, 68–69.

⁶ Cercetările arheologice la biserica din Prejmer/Tartlau, rămase din păcate inedite, au fost efectuate de către regretatul Radu Heitel, moneda fiind însă publicată (Isăcescu 1965, 371, nr. 584). Vezi și Huszar 1979, nr. 200, 53–54.

Pentru Sânpetru/Petersberg și Hărman/Honigberg, nu există vreo probă arheologică (și din cauza caracterului redus al cercetărilor), dar ar decurge ipotetic ca urmare a alăturării lor, deloc întâmplătoare, de celelalte două situri menționate în documentul amintit. Nu dispunem de vreun indiciu arheologic, cu atât mai puțin documentar, în ceea ce privește existența altor așezări contemporane cu acestea, deși faptul în sine nu poate fi exclus.

Necropola de la Feldioara/Marienburg se află într-o piațetă situată între casa parohială și biserica evanghelică. Au fost cercetate în total 127 de morminte, cele mai multe fiind simple, dar au fost identificate și câteva morminte duble și triple⁷. Unele părți ale necropolei nu au fost accesibile, din diverse motive, altele au fost distruse de-a lungul timpului, astfel încât apreciem că au fost cercetate aproximativ 50% din numărul total al complexelor funerare. S-a constatat un ritual dominant care conferă specificul necropolei. Decedații adulți, probabil înfășurați în giulgiu, erau depuși fără sicriu în gropi cu treaptă. O groapă de acest fel presupune mai întâi o groapă mare rectangulară, pe fundul căreia există o altă groapă săpată după forma și dimensiunile corpului uman, având o nișă în dreptul capului. Mormintele de copii nu sunt prevăzute cu nișă în dreptul capului, fiind vorba de un tratament funerar diferențiat. Decedații erau depuși în decubit dorsal cu capul la vest, de regulă cu membrele superioare dispuse pe lângă corp. Inventarul funerar este extrem de sărac; de altfel, austeritatea, alături de practicarea nișei în dreptul capului, constituie trăsăturile definitorii ale necropolei de la Feldioara/Marienburg. Ca inventare, în afara monedelor romane, care nu ne ajută însă la datarea complexelor, s-au găsit șase denari anonimi maghiari atribuiți lui Geza al II-lea (1141–1161) și Ștefan al III-lea (1162–1172), precum și trei cercei de buclă cu capătul în formă de „S”, ceea ce permite încadrarea necropolei în a doua jumătate a secolului al XII-lea⁸. În mormântările în acest loc se eșalonează pe durata a două-trei generații, din ultimii ani de domnie ai lui Geza al II-lea și până la instalarea cavalerilor teutoni (1211), spațiul funerar restrângându-se apoi în jurul actualei biserici.

Analogiile cu cimitirele din vestul Europei și cu cele din Transilvania – toate situate în zona de colonizare săsească – indică fără dubii faptul că necropola de la Feldioara/Marienburg a aparținut primului val de coloniști germani veniți în Transilvania după mijlocul veacului al XII-lea.

Faptul că săpăturile arheologice de la biserica din Prejmer/Tartlau, după cum am mai spus, nu au fost publicate, ne împiedică să facem comentariile pe care ni le-am dori. Cert este că prima fază a monumentului, constând într-o construcție ale cărei fundații au fost încorporate actualei biserici, se datează în vremea lui Bela al III-lea (1172–1196) și se datorează sașilor. Este de asemenea evident că ridicarea bisericii se petrece la o dată ulterioară fondării așezării.

⁷ Au fost publicate deja 109 morminte descoperite în afara curții bisericii (Ioniță *et alii* 2004, 29–58, 93–129).

⁸ Ioniță *et alii* 2004, 43–44, 108–109; Ioniță 2005, 218.

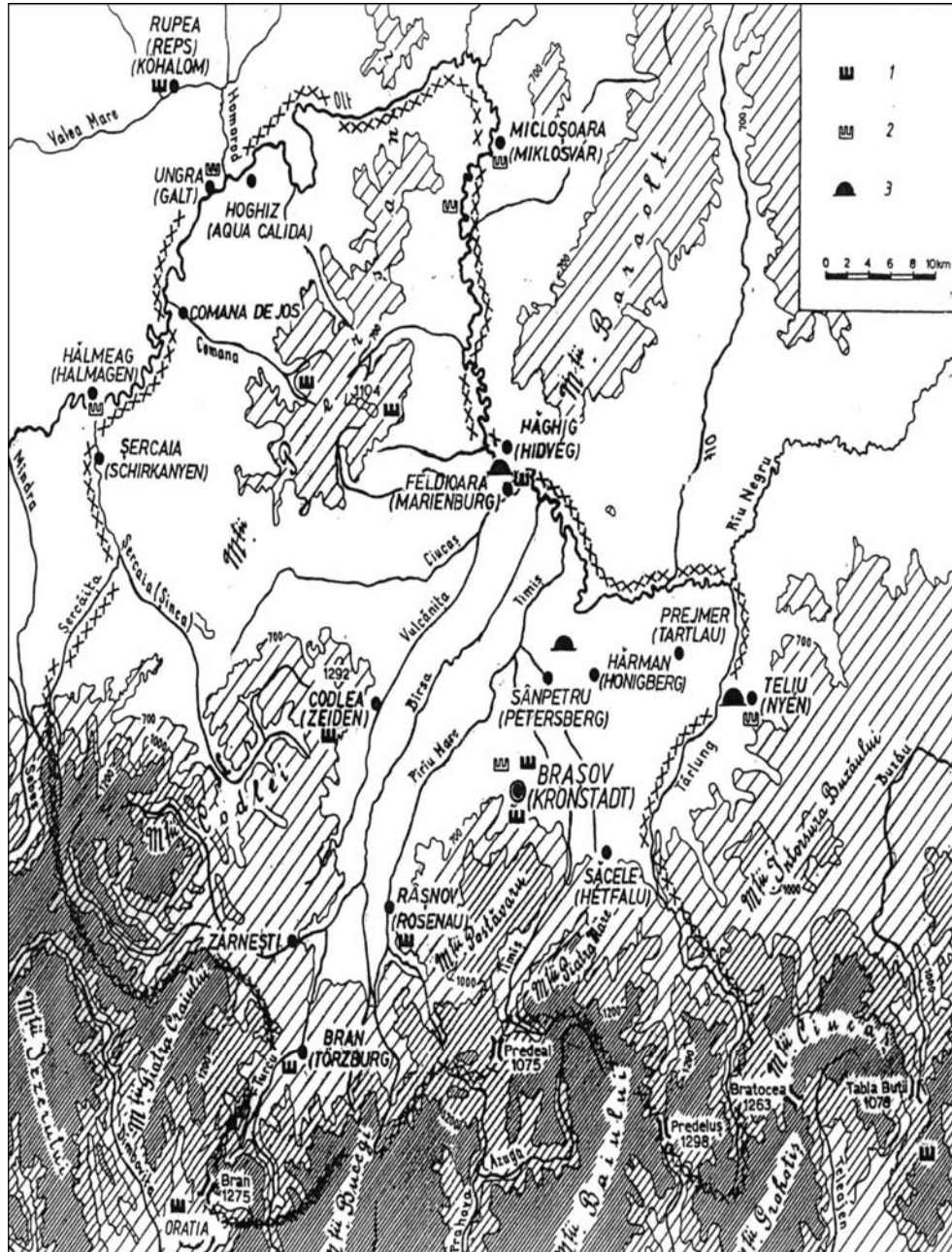

Fig. 1. Țara Bârsei după documentul regal din 1211.
1 fortificații de piatră, 2 fortificații dispărute, 3 fortificații de pământ (după Popa 1991).

Oaspeții instalați sub conducerea *greavi*-lor în noile așezări și-au împărțit terenul în loturi (*sesii*) mai ales după modelul flamand⁹. Este de presupus că primii coloniști stabiliți în Transilvania, pe care cu un termen generic îi numim sași, provin din rândul unei categorii nu foarte avute, existând un anumit egalitarism, cel puțin în primele decenii de după așezarea lor. Ideea este sugerată de lotizările efectuate la luarea în primire a noilor teritorii și de faptul că nu distingem, din punct de vedere arheologic, un anumit tratament funerar care ar putea diferenția niște indivizi de restul colectivității, stratificarea socială în cadrul comunităților rurale săsești începând ceva mai târziu.

Coloniștii veacului al XII-lea din Țara Bârsei, grupați în așezări compuse din circa 20 de familii, după cum este cazul la Feldioara/Marienburg, practicau o economie de tip autarhic. Nu există dovada unei specializări pe diferite tipuri de activități socio-economice, ceea ce ne conduce la ideea că, în cadrul comunităților de aici, se produceau cele necesare traiului zilnic printr-o gamă de activități la care participau nediferențiat toți membrii colectivității. Modul de viață al primelor generații de coloniști se baza în întregime pe agricultură, cu cele două ramuri – cultivarea cerealelor (grâu, orz, secară) și creșterea vitelor (în special, bovine și cabaline). În cadrul comunității se practicau, doar pentru strictul necesar, și alte activități cu caracter meșteșugăresc – olăritul, prelucrarea pieilor (pentru îmbrăcăminte, curele, hamuri), țesutul, dulgheritul, confecționarea frânghiilor etc. În ceea ce privește olăritul, cel puțin într-o primă fază, credem că vasele sunt produse în cadrul aproape al fiecărei familii, după nevoile proprii, arderea vaselor făcându-se însă într-un cuptor comun. Este de presupus, de asemenea, existența în sat măcar a unui fierar-potcovar și a unei persoane pricepute la confecționarea și repararea roților de car. Nu putem preciza dacă primele generații de coloniști dispuneau de o moară sau, mai degrabă, măcinatul cerealelor se făcea cu râșnițe manuale în cadrul fiecărei familii.

Odată cu venirea cavalerilor teutoni în Țara Bârsei în anul 1211, colonizarea intră într-o a doua fază, nu își are începutul atunci, așa cum s-a crezut inițial, idee care mai persistă încă în istoriografie. Chiar dacă diploma din 1224, acordată de Andrei al II-lea (1205–1235) coloniștilor germani¹⁰, prin care se restabileau obligațiile și privilegiile cu care fuseseră chemați de Geza al II-lea (1141–1161), a creat impresia că primul val de colonizare se restrângea la fâșia mărginită la vest de Orăștie/Broos, iar la est de Drăușeni/Draas¹¹, în lumina descoperirilor arheologice, s-a observat că acesta s-a întins de la început până în Țara Bârsei. Reluăm cu această ocazie clarificarea motivului pentru care la 1224 *terra Daraus* apare ca limită estică a teritoriului locuit de sași. Explicația constă în faptul că, la acea dată, Țara Bârsei aparținea teutonilor cu privilegiile lor specifice, coloniștii de aici fiind

⁹ Năgler 1997, 51–55.

¹⁰ „începând de la Orăștie/Broos până la Baraolt/Boralth, împreună cu pământul secuilor din Sebus și cu *terra Daraus*” (DIR C, I, 208–210; Ub. I, 32–35).

¹¹ Năgler 1979, 144, Taf. 19; Năgler 1981, 185, pl. 19.

deci logic excluși, neputând primi noi diplome atâta vreme cât erau în vigoare cele acordate Ordinului Teuton¹². Problema de fond o constituie faptul că regele acordă privilegiu doar în acele teritorii („pământ regal”) care îi mai aparțineau din punct de vedere juridic la acea dată. El nu intervine în teritoriile care făcuseră deja obiectul unor diplome dobândind astfel un alt statut, cum este cazul Țării Bârsei, intrată în posesia teutonilor, chiar dacă acestea erau locuite și de coloniști.

Țara Bârsei hotărnicită la 1211¹³ includea, pe lângă depresiunea propriu-zisă a Bârsei – cu limita nordică pe Olt și cea estică pe Târlung¹⁴ – și partea estică a Țării Făgărașului, cuprinsă între Olt/Alt, pe aliniamentul Șercaia/Schirkanyen, Hălmeag/Halmagen, Ungra/Galt și creasta Munților Perșani. În această zonă, ce ține, repetăm, de Țara Făgărașului, există o mai veche așezare premergătoare colonizării și o fortificație, cercetate arheologic, în cuprinsul comunei Comăna/Unterkumanen¹⁵ – asupra cărora nu vom insista însă.

Teutonii, prin activitatea lor de scurtă durată, dar intensă, au restabilit ordinea și au dat un nou impuls colonizării în *terra Borza ... deserta et inhabitata*¹⁶. Foarte probabil, habitatul din sud-estul Transilvaniei a suferit destul de mult de pe urma repetatelor incursiuni cumane, posibil și a expediției bizantine din 1166, unul dintre traseele acesteia fiind, se pare, prin Țara Bârsei¹⁷. Nu este exclus nici ca pentru scurte intervale de timp, ca urmare a deselor incursiuni, acest colț de țară să fi „scăpat” de sub controlul administrației regale.

Din punct de vedere arheologic, la Feldioara/Marienburg nu s-au sesizat niveluri de distrugere; putem lega însă ipotetic unul dintre morminte (M.120), în care s-a găsit un vârf de săgeată ce a cauzat moartea individului, de un atac cuman. Ideea unei ieșiri temporare de sub jurisdicția regală este sugerată și de asocierea într-un alt mormânt (M.98) a trei monede care, teoretic, n-ar fi circulat în paralel, datorită politicii regalității maghiare din a doua jumătate a secolului al XII-lea, de a retrage la scurte intervale de timp monedele de pe piață. Acestea erau înlocuite cu altele cu un conținut de argint mai mic, dar care, prin autoritatea statului, circulau forțat la aceeași valoare, monetăria regală încasând diferența de argint.

¹² Ioniță 1994, 276–277.

¹³ *Prima vero meta huius terrae incipit de indagibus castris Almage et procedit usque ad indagines castris Noilgiant et inde progreditur usque ad indagines Nicolai, ubi aqua defluit quae vocatur Alt; et sic ascendendo per Alt usque ubi Tortillou cadit in Alt; et iterum vadit usque ad ortum eiusdem Tertillou, et ab ortu aquae quae Timis vocatur progreditur usque ad effluxum aquae, quae Borsa nominatur; deinde, sicut montes nivium complectuntur eandem terram, tendit usque in Almagiam* (DIR C, I, 150–151; Ub. I, 11–12).

¹⁴ Printr-o diplomă ulterioară, în anul 1222, teutonii vor primi și zona situată la est de Târlung spre Munții Întorsura Buzăului (DIR C, I, 182–184; Ub. I, 19).

¹⁵ Glodariu *et alii* 1980, 69–94.

¹⁶ Asupra termenului de *terra deserta*, mult discutat de asemenea în istoriografie, ne-am exprimat deja opinia și nu este cazul să o reluăm aici (Ioniță *et alii* 2004, 58–59, 124; Ioniță 2005, 221–222).

¹⁷ Cădea 1999, 153–155.

Probabil în vremea teutonilor sunt înființate și cele mai multe dintre așezările săsești cunoscute până astăzi în Țara Bârsei. Documentele nu amintesc nimic despre denumirile localităților și cum s-a petrecut acest fapt, ci, doar într-un act al cancelariei papale din 1232, se menționează că teutonii au construit cinci cetăți de piatră¹⁸, fără a le nominaliza însă. Chiar dacă există dispute istoriografice în ceea ce privește localizarea acestora¹⁹, nu este de conceput ridicarea unor fortificații fără prezența unor comunități umane considerabile în apropiere pentru a asigura forța de muncă inițială și buna funcționare a cetăților mai apoi. Acesta este aspectul cel mai important pe care dorim să-l subliniem, și anume că, în vremea teutonilor, existau așezări suficient de mari (unele mai vechi, altele înființate de curând) capabile să ajute la construirea a cinci fortificații de piatră în 14 ani. Fără a intra în problematica fortificațiilor teutonilor²⁰, am vrea să amintim pe scurt situația arheologică a două dintre cele trei cetăți atestate documentar în secolul al XIII-lea – Marienburg și Schwarzburg, cea de a treia fiind mult discutată și încă necunoscută Kreuzburg (*castrum quod Cruceburg nominatur*²¹), despre care vom reaminti doar că nu are nimic de-a face cu cetatea de la Tabla Buții/Bosauer Pass²², fapt dovedit arheologic²³.

Atestarea sub numele *Castrum Sanctae Marie* la 1240, în documentul deja amintit, ținând seama și de analogia cu Marienburg (Malbork) din Polonia, ne îndreptățește să presupunem existența la Feldioara/Marienburg a principalului sediu al Ordinului Teuton în Țara Bârsei. Cetatea de la Feldioara/Marienburg a fost construită pe un bot de deal, situat în extremitatea estică a terasei pe care se află satul, teritoriul cetății fiind despărțit de restul platoului printr-un larg șanț de apărare. Fără a avea elemente de datare absolută, ci doar pe baza succesiunii stratigrafice și a caracteristicilor tehnice, ceea ce poate fi legat, din punct de vedere arheologic, de activitatea constructivă a teutonilor, constă într-un zid lat de aproximativ 2 m, surprins pe o lungime de circa 60 m în partea de vest și nord-vest a actualei cetăți²⁴. Zidul respectiv, diferit ca manieră de execuție de fazele ulterioare ale cetății, ar trebui în mod logic să constituie o incintă și să se lege de un turn. Foarte probabil actualul turn de vest al cetății își are aroginea în această perioadă. În ceea ce privește însă modul cum se închidea zidul respectiv, putem lua în considerare distrugerile și modificările survenite ulterior sau chiar faptul că fortificația nu a fost terminată în cei 14 ani de prezență teutonă la Feldioara/Marienburg. Această ultimă remarcă credem că poate fi luată în considerare și în legătură cu alte situri presupuse a aparține Teutonilor.

¹⁸ *cum multo labore ... quinque castra fortia construendo* (DRH D, I, 16–18; Ub. I, 56.).

¹⁹ Popa 1991, 107–112.

²⁰ Țiplic 2006, 121–131, 147–150 și cu literatura mai veche.

²¹ DRH D, I, 1, 5.

²² Horwath 1929a, 50–55.

²³ Ioniță 2006, 129–136; D. Căpățână *et alii* 2008, 157–182.

²⁴ Ioniță *et alii* 2004, 60, 125; Fig. 62/1–2; 63/1–2; 65/2; 73/1; 76/2.

Cetatea de la Codlea/Zeiden – Schwarzburg este atestată printr-un act din anul 1267, care se referă la conflictul din 1262 dintre ducele Ștefan – viitorul rege Ștefan V (1270–1272) – și tatăl său, regele Bela al IV-lea (1235–1270), conflict care a avut loc chiar în preajma cetății²⁵. Dat fiind intervalul relativ scurt de timp de la plecarea teutonilor, ținând seama și de marea invazie mongolă (1241), care a blocat o bună bucată de vreme activitatea constructivă, este de presupus că nucleul cetății de la Codlea/Zeiden se datorează Ordinului, fără a avea o evidență arheologică clară²⁶. Obiectivul este situat la o înălțime apreciabilă – 980 m (sub Măgura Codlei 1294 m) și arată mai mult a creastă fortificată decât a cetate propriu-zisă. Este amenajată prin cioplirea stâncilor și adăugarea unui turn rectangular ce bara trecerea în partea de nord. Traseele celor câteva ziduri, care cu greu se mai pot vedea astăzi, nu ne permit schițarea unui contur clar al cetății²⁷. Impresionante rămân cele două cisterne pentru apă cioplite în stâncă în partea de sud. Actualmente zona este total împădurită, nu aceeași fiind însă situația și în Evul Mediu, în perioada de funcționare a cetății, când asigurarea unei bune vizibilități de jur împrejur era esențială.

După plecarea teutonilor, începe să crească importanța Brașovului/Kronstadt, amintit documentar prima dată în anul 1234, ca loc al unei mănăstiri premonstratense (*Corona*)²⁸ și în 1252 ca localitate (*Barasu*)²⁹. În câteva decenii, după marea invazie mongolă din 1241, acesta avea să dobândească – în Țara Bârsei – rolul politic și economic pe care îl juca Sibiu/Hermannstadt pentru comunitățile germane aflate între Orăștie/Broos, Rupea/Reps și Baraolt/Boralth. Din păcate, pentru primele decenii de viață în Brașov/Kronstadt, nucleul sau nucleele³⁰ în jurul cărora s-a dezvoltat orașul în veacul al XIII-lea rămân necunoscute din punct de vedere arheologic. Arheologia rămâne datoare nu doar cu cercetarea

²⁵ DIR C, II, 91–92.

²⁶ Săpături arheologice s-au desfășurat în anii 1921–1923 și în 1964, 1966–1968, dar nu au scos la iveală date clare legate de teutoni (Horwath 1929b, 63–65; Costea 1969, 79–89).

²⁷ Schița de plan a cetății a fost făcută în vara anului 1992 de către regretatul Radu Popa, împreună cu o echipă de studenți și colaboratori din care făcea parte și subsemnatul, fără a avea un teodolit, folosind mijloace destul de rudimentare, de aceea are un caracter doar orientativ pentru situația relativ actuală, în comparație cu planul lui Horwath 1929a, Taf. 11, 55 Die Schwarzburg (Vezi și Popa 1995, 32).

²⁸ Abatele Fredericus cunoaște în 1234 *Claustra Sororum in Hungaria assignata est paternitas Dyocesis Cumanie Corona* (Backmund 1949, 23–24). Vezi și Binder 1969, 125–131, care consideră anul 1235 ca primă menționare în așa-zisul *Catalogus Ninivensis*.

²⁹ DIR C, II, 5-6; chiar dacă din contextul documentului ar reieși mai degrabă că se referă la zonă decât la orașul propriu-zis, prin nominalizarea „sașii de Barasu” este clar nu doar că localitatea exista, dar Brașovul era și cea mai importantă așezare a acestora din Țara Bârsei la acea dată. Din 1288 se păstrează și primul act emis de Ladislau IV din Brașov (*Datum in Braso*) (DIR C, II, 304–305).

³⁰ Se pare că orașul Brașov s-a dezvoltat pornind din două puncte, unul situat în zona actualei Biserici Negre (loc în apropierea căruia probabil a funcționat și mănăstirea premonstratensă amintită în 1234) și celălalt în jurul Bisericii Sf. Bartolomeu, ale cărei origini coboară în secolul al XIII-lea. Recent, în jurul Bisericii Negre au fost descoperite complexe de locuire din jurul anului 1200 (Marcu Istrate 2012).

monumentelor, ci și cu investigarea unei așezări rurale de coloniști din veacurile XII–XIII. Se constată însă că localitățile săsești și-au păstrat până astăzi vatra inițială, procesul de abandonare fiind extrem de redus³¹, ceea ce face aproape imposibilă sarcina arheologului de a surprinde locuințele primelor generații de oaspeți.

Spre sfârșitul secolului al XIII-lea, în Țara Bârsei existau, alături de Brașov/Kronstadt, 15 așezări de coloniști, ocupând strategic căile de acces dinspre munți, malul stâng al Oltului, dar și centrul – zona agricolă cea mai favorabilă (Râșnov/Rossenau³², Vulcan/Wolkendorf, Ghimbav/Weidenbach³³, Cristian/Neustadt³⁴, Codlea/Zeiden, Crizbav/Krebsbach, Măieruș/Nussbach, Rotbav/Rothbach, Feldioara/Marienburg, Hălchiu/Heldsdorf, Bod/Brenndorf, Sânpetru/Petersberg, Hărman/Honigberg, Prejmer/Tartlau, Teliu/Nyen³⁵). Din păcate, în cele mai multe dintre acestea, nu s-au făcut cercetări arheologice, vechimea lor fiind aproximată după stilul arhitectural al bisericilor – considerat adesea reperul cel mai sigur pentru stabilirea perioadei așezării sașilor în diferite zone³⁶ –, după tradiție și logica istorică.

Pentru a completa tabloul așezărilor din Țara Bârsei, deși nu are legătură cu colonizarea propriu-zisă, trebuie să amintim că în 1294 sunt atestate documentar și primele două sate românești, Budila și Tohan (Tohanul Vechi) (*Olahteleky*), situate nu întâmplător înspre munte, pe care le primește Nicolae, fiul lui Simon, comite de Brașov, de la Andrei al III-lea (1290–1301), în virtutea faptului că acestea i-au fost dăruite de Ladislau al IV-lea Cumanul (1272–1290)³⁷.

Colonizarea Țării Bârsei, în două mari etape, nu s-a desfășurat la întâmplare, ci a corespuns unui concept strategic³⁸ pus în practică de regalitatea maghiară. Prima etapă nu constituie rodul inițiativei unor comunități de oaspeți de a se muta mai spre est, ci este integrată valului colonizator organizat de regalitate în sudul Transilvaniei după mijlocul secolului al XII-lea. Cea de-a doua etapă – instalarea

³¹ Niedermaier 2010, 185–186.

³² Cercetările arheologice desfășurate în cetate cu întrerupere între 1979–1973, 1976, 1980 nu au fost edificatoare în privința începuturilor cetății (Costea 1989, 41–66). Nici săpăturile mai noi din perioada 1998–2005 nu au adus date concludente în privința secolului al XIII-lea (Rusu *et alii* 1999, 94–95; Istrate, Pascu 2006, 286–287).

³³ Există elemente stilistice aparținând goticului timpuriu la biserică.

³⁴ Indiciul ar fi existența unor puține elemente stilistice romanice la biserică, după nume însă pare o localitate desprinsă mai târziu din Brașov.

³⁵ Atestată documentar în anul 1301, localitatea Teliu este una dintre posibilele localizări vehiculate în literatura de specialitate ale cetății Kreuzberg (Binder 1967, 124–125).

³⁶ Niedermaier 2010, 169–171.

³⁷ DIR C, II, 403–404. Lor li s-ar mai putea adăuga eventual, fără o atestare documentară sau arheologică în această perioadă, și alte câteva sate, toate situate spre marginile depresiunii Bârsei, imediat sub munte, cum ar fi unele dintre cele intrate mai târziu în componența localității Săcele/Siebendörfer (Satulung, Baci, Cernatu, Turcheș), posibil Vlădeni, Țânțari/Tsintsari (azi Dumbrăvița) și Zărnești/Zernescht.

³⁸ Despre conceptul strategic privind etapele colonizării sașilor în Transilvania, vezi Niedermaier 2010, 171–174.

Ordinului Teuton la curbura Carpaților – depășește cu mult simpla noțiune de colonizare, făcând parte dintr-un program militar și ecumenic mult mai amplu inițiat de papalitate în sud-estul Europei, în contextul evenimentelor care au urmat Cruciadei a IV-a, și anume lupta împotriva Țaratului Asăneștilor și a aliaților săi, cumanii, cu scopul sprijinirii Imperiului Latin de Constantinopol³⁹.

Timp de aproape 800 de ani, acest habitat, considerat inițial, în special din cauza vecinătății pecenego-cumanilor, mai puțin favorabil locuirii umane⁴⁰, structurat în cea mai mare parte a sa ca district în decursul mai multor generații, va funcționa, punându-și amprenta economică și culturală în colțul de sud-est al Transilvaniei, dar chiar și dincolo de Carpați.

LES DÉBUTS DE LA COLONISATION DU PAYS DE LA BÂRSA REFLÉTÉS ARCHÉOLOGIQUEMENT

RÉSUMÉ

L'auteur présente une série de découvertes concernant le phénomène de la colonisation du Pays de la Bârsa aux XIIe–XIIIe siècles, en tenant compte de l'état actuel de la recherche archéologique. Les débuts de la colonisation saxonne dans le Pays de la Bârsa ont été précédés par l'existence d'une forteresse en terre sur la colline Lempes (à la limite des villages Sânpetru et Hărman), datée à la moitié du XIIe siècle. La colonisation du Pays de la Bârsa, dont les limites ont été fixées dans la renommée diplôme donnée à l'Ordre Teutonique en 1211, n'a pas eu lieu au hasard, correspondant à un concept stratégique mis en place par le roi de la Hongrie. La colonisation s'est déroulée en deux grandes étapes. La première étape correspond à peu près au début de la colonisation saxonne dans la partie sud de la Transylvanie à partir du milieu du XIIe siècle, sous le règne de Géza II, et la seconde se produit lors de l'installation d'Ordre Teutonique en 1211. Le premier groupe des établissements appartenant aux hôtes occidentaux inclue Feldioara Prejmer, Hărman et Sânpetru, qui sont mentionnés dans un document de 1240. La preuve archéologique de la présence des colons est la nécropole de Feldioara, caractérisée par des tombes avec des niches pour les crânes, datée dans la seconde moitié du XIIe siècle par des monnaies hongroises de la catégorie des deniers anonymes. Une pièce de Béla III a été trouvée dans le niveau de construction de la première phase de l'église de Prejmer. Dans la deuxième étape on a créé probablement la plupart des agglomérations saxonnes qui ont formé ultérieurement le district de Brașov. Sans approfondir la question des forteresses teutoniques du Pays de la Bârsa, on peut mentionner deux fortifications Feldioara/Marienburg et la Cité Noir à Codlea; à Feldioara, les anciennes fouilles ont mis à jour un mur dont la position stratigraphique et le mode de construction peuvent être liés aux Chevaliers Teutons. Même s'il y a des débats historiographiques concernant l'emplacement des cinq fortifications élevées apparemment par les Teutons pendant les 14 années de résidence dans le Pays de la Bârsa, c'est impossible de concevoir la construction des fortifications importantes sans la présence, dans la proximité, des communautés humaines capables d'assurer la main d'œuvre et le bon fonctionnement des cités. Malgré leur fondation dans un espace initialement considéré moins favorable pour les établissements humains, particulièrement à cause du voisinage des Petchénègues et des Coumans, les villages saxonnnes ont conservé leur foyer d'origine jusqu'à nos jours, l'abandon étant extrêmement rare; cette

³⁹ Papacostea 1989, 233.

⁴⁰ Una dintre tezele privind așezarea sașilor în Transilvania este că aceștia au fost colonizați într-o zonă considerată în Evul Mediu ca puțin favorabilă habitatului uman (Niedermaier 2010, 166–169).

réalité rend presque impossible l'identification du point de vue archéologique de la première génération des habitations des hôtes.

Mots-clés: colonisation, hôtes occidentaux, Teutons, nécropoles, établissements, églises, fortifications.

BIBLIOGRAFIE

- Alexandrescu, Pop, Marcu 1973
 Backmund 1949
 Binder 1967
 Binder 1969
 Căpățână et alii 2008
 Căndea 1999
 Costea 1969
 DIR C, I
 DIR C, II
 DRH D, I:
 Glodariu et alii 1980
 Horwath 1929a
 Horwath 1929b
 Huszar 1979
 Ioniță 1994
 Ioniță 2005
 Ioniță 2006
- Alexandrescu, A.D., Pop, I., Marcu, M., *Raport asupra săpăturilor de la Hărman, jud. Brașov (1961–1970)*, MCA 10, 231–234.
 Backmund, N., *Monasticon Premonstratense*, Straubing.
 Binder, P., *Contribuții la localizarea Cruceburgului și unele probleme legate de ea*, Cumidava 1, 124–125.
 Binder, P., *Unele probleme referitoare la prima mențiune documentară a Brașovului*, Cumidava 3, 125–131.
 Căpățână, D., Teodor, E.S., Ioniță, A., Ciupercă, B., Bădescu, Al., *Cetatea de la Tabla Buții (com. Cerașu, jud. Prahova) – campaniile arheologice 1995–1996, 1998*, MCA S.N. 4, 157–182.
 Căndea, I., *Expediția militară a Bizanțului din 1166 în geneza culoarului Dunăre – Curbura Carpaților*, Angvstia 4, 153–155.
 Costea, F., *Obiecte metalice descoperite în cetatea de pe Măgura Codlei*, Cumidava 2, 79–89.
Documente privind istoria României C, Transilvania, veacul XI, XII și XIII, vol I (1075–1250), (eds: Ionașcu, I., Lăzărescu-Ionescu, L., Cămpina, B., Stănescu, E., Prodan, D., Roller, M.), București, 1951.
Documente privind istoria României C, Transilvania, veacul XIII, vol II (1251–1300), București, 1952.
Documenta Romaniae Historica, D, Relații între Țările române, I (1222–1456), (eds: Pascu, Șt., Cihodaru, C., Gündisch, K., Mioc, D., Pervain, V.), București, 1977.
 Glodariu, I., Costea, F., Ciupea, I., *Comana de Jos. Așezările de epocă dacică și prefeudală (Contribuții la istoria Țării Făgărașului I)*, Cluj.
 Horwath, W., *Die Kreuzburg und der Bosauer Pass*, Das Burzenland IV/1, Brașov, 47–55, Abb. 45–47.
 Horwath, W., *Die Schwarzburg und ihre Bedeutung*, Das Burzenland IV/1, Brașov, 63–67, Abb. 55–59.
 Huszar, L., *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute*, Battenberg.
 Ioniță, A., *Date noi privind colonizarea germană în Țara Bârsei și granița de est a Regatului maghiar în cea de a doua jumătate a secolului al XII-lea*. Revista Istorică 5, 1994, 3–4, 273–281.
 Ioniță, A., *Mormintele cu gropi antropomorfe din Transilvania și relația lor cu primul val de colonizare germană*, în: Pinter, Z.K., Țiplic, I.M., Țiplic, M.E. (eds.), *Relații interetnice în Transilvania secolele VI–XIII* (Bibliotheca Septemcastrensis 12), București, 217–228.
 Ioniță, A., *Tabla Buții ist nicht die Kreuzburg des Deutschen Ordens*, Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde, 29 (100), 2, 129–136.

- Ioniță 2009 Ioniță, A., *Archäologische Forschungen und jüngere historische (Neu-) Interpretationen zu den Szeklern im 11.-13. Jahrhundert*, în: *Die Szekler in Siebenbürgen. Von der privilegierten Sondergemeinschaft zur ethnischen Gruppe*. (Unter Mitarbeit von Paul Niedermaier und Gabriella Olasz, Hrsg.: Harald Roth), Köln–Weimar–Wien, Böhlau Verlag (Siebenbürgisches Archiv 40), 44–60.
- Ioniță et alii 2004 Ioniță, A., Căpățână, D., Boroffka, N., Boroffka, R., Popescu, A., *Feldioara / Marienburg Contribuții arheologice la istoria Țării Bârsei/Archäologische Beiträge zur Geschichte des Burzenlandes*, București.
- Isăcescu 1965 Isăcescu, E., în Iliescu, O., Isăcescu, E., Gramatopol, M., Popescu, C., *Caiet selectiv de informare asupra creșterii colecțiilor Cabinetului Numismatic al Bibliotecii Academiei Române* 12.
- Istrate, Pascu 2006 Istrate, A., Pascu, I., *Râșnov, jud. Brașov. Punct: Cetatea Râșnov*, CCA. Campania 2005. A XL-a Sesiune Națională de Rapoarte Arheologice, Constanța, 31 mai – 3 iunie 2006, 286–287.
- Marcu Istrate 2012 Marcu Istrate, D., *The beginnings of the Brașov in the light of recent archaeological research*, comunicare la simpozionul *Recent Researches on the culture and History of the Germans in Romania*, Passau, 30th November – 1st December 2012.
- Nägler 1979 Nägler, Th., *Die Ansiedlung der Siebenbürger Sachsen*, Bukarest.
- Nägler 1981 Nägler, Th., *Așezarea sașilor în Transilvania*, București.
- Nägler 1997 Nägler, Th., *Românii și sașii până la 1848 (Relații economice, sociale și politice)*, Sibiu.
- Niedermaier 2010 Niedermaier, P., *Sieben Thesen zur Ansiedlung der Siebenbürger Sachsen*, *Forschungen zur Volks- und Landeskunde* 53, 165–186.
- Papacostea 1989 Papacostea, Ș., *Înfruntări politice și spirituale în sud-estul Europei: 1204–1241 (I)*, AIIA Iași 26/1, 217–233.
- Popa 1991 Popa, R., *Kreuzritterburgen im Südosten Transsilvaniens*, IBI Bulletin 47, 1990–1991, 107–112.
- Popa 1995 Popa, R., *Archäologische Forschungen in Marienburg (Feldioara) im Burzenland 1990 bis 1992*, în: *Europäische Kulturlandschaft Siebenbürgen*, Innsbruck, 30–32.
- Rusu et alii 1999 Rusu, A.A., Simina, M.N., Szöcs, P.L., *Râșnov – Cetate, jud. Brașov II Epoca medievală*, CCA. Campania 1998. A XXXIII-a Sesiune Națională de Rapoarte Arheologice, Vaslui, 30 iunie – 4 iulie 1999, 94–95.
- Țiplic 2006 Țiplic, I.M., *Organizarea defensivă a Transilvaniei în Evul Mediu (secolele X–XIV)*, București.
- Ub. I: Zimmermann, F., Werner, C. (eds.), *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen I*, Hermannstadt, 1892.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Le Pays de la Bârsa selon le document royal de 1211. 1. fortifications en pierre; 2. fortifications disparues; 3. fortifications en terre (d'après Popa 1991).

ABREVIERI

ActaMN	Acta Musei Napocensis, Cluj
ActaMP	Acta Musei Porolissensis, Zalău
AIA Iași	Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Iași
AJA	American Journal of Archaeology, Boston
American Anthropologist	Journal of the American Anthropological Association, Washington
Anatolica	Annuaire international pour les civilisations de l'Asie antérieure, l'Institut historique et archéologique néerlandais à Istanbul
Angustia	Arheologie – Etnografie, Sf. Gheorghe
Antiquity	Antiquity, University of York
AO	Arhivele Olteniei, Craiova
Apulum	Acta Musei Apulensis, Alba Iulia
ArchKorr	Archäologisches Korrespondenzblatt, Mainz
ArheologijaSofia	Arheologija. Organ na Archeologičeskija Institut i Muzej, Sofia
ArhMold	Arheologia Moldovei, Iași – București
Banatica	Banatica, Muzeul județean Reșița
BAR	British Archaeological Reports, Oxford
BCTH	Bulletin du Comité des Travaux Historiques, Paris
BHAR	Bulletin historique de l'Académie Roumaine, București
BMTAGiurgiu	Buletinul Muzeului „Teohari Antonescu”, Giurgiu
Buridava	Buridava. Studii și materiale, Muzeul județean „Aurelian Sacerdoțeanu”, Vâlcea
CAB	Cercetări arheologice în București, București
CaieteARA	Caietele ARA, Revistă de Arhitectură, Restaurare și Arheologie, Asociația ARA, București
CAMNI	Cercetări arheologice, Muzeul Național de Istorie a României, București
Carpica	Carpica, Complexul muzeal „Iulian Antonescu”, Bacău
CCA	Cronica Cercetărilor Arheologice din România, București
CCDJ	Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos, Călărași
CQ	Classical Quaterly, Cambridge (Mass.)
Colloquia Pontica	Colloquia Pontica. Series of Publications on the Archaeology and Ancient History of the Black Sea Area, Leiden
Cumidava	Cumidava, Muzeul județean de istorie, Brașov
Dacia	Dacia. Recherches et Découvertes Archéologiques en Roumanie, București; seria nouă N.S. (nouvelle série); Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, București
GRBS	Greek, Roman, Byzantine Studies, periodic editat de Duke University, Chicago.
EJA	European Journal of Archaeology, Journal of the European Association of Archaeologists, Durham University
Epigraphica	Epigraphica. Rivista italiana di epigrafia, Milano
Etudes de lettres	Etude de lettres. Revue de la Faculté des lettres de l'Université de Lausanne, Lausanne
EurAnt	Eurasia Antiqua, Zeitschrift für Archäologie Eurasiens, Mainz am Rhein

Hesperia	Hesperia, Journal of the American School of Classical Studies at Athens
Klio	Klio, Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Berlin
IBI Bulletin	Internationales Burgen-Institut Bulletin, München
Il Mar Nero	Il Mar Nero, Annali di archeologia e storia, Roma – Paris
IranAnt	Iranica Antiqua, Department for Near Eastern Art and Archaeology at Gent University, Belgium
Istros	Istros. Buletinul Muzeului Brăilei. Studii, comunicări, note, Brăila
IzvestijaVarna	Izvestija na Narodnija Muzej Varna, Varna.
JAA	Journal of Anthropological Archaeology, New York
JFieldA	Journal of Field Archaeology, Boston
JGS	Journal of Glass Studies, New York
JÖB	Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik, Viena
JRA	Journal of Roman Archaeology, Portsmouth, Rhode Island
JRS	Journal of Roman Studies, Londra
JWorldPrehist	Journal of World Prehistory, New York
KhS	Chersonesskij Sbornik, Chersonesskij Gosudarstvennyj Istoriko-Archeologičeskij Muzej Sevastopol], Sevastopol
MBAH	Marburger Beiträge zur Antiken Handels-, Wirtschafts- und Sozialgeschichte, Rahden, Germania
MCA	Materiale și Cercetări Arheologice, București
MemAntiq	Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț
MemoriileIGR	Memoriile Institutului Geologic al României, București
MIA	Materialy i Issledovanija po Arheologii SSSR, Moscova–Leningrad (St. Petersburg)
MuzNaț	Muzeul Național, București
Pallas	Pallas. Revue d'études antiques, Aix en Provence – Toulouse
PBF	Prähistorische Bronzefunde, München – Stuttgart
Peuce	Peuce, Studii și cercetări de istorie și arheologie, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale, Tulcea
Pontica	Pontica. Studii și materiale de istorie, arheologie și muzeografie, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța
PPS	Proceedings of the Prehistoric Society, Cambridge
PZ	Prähistorische Zeitschrift, Leipzig – Berlin
Radiocarbon	Radiocarbon. An International Journal of Cosmogenic Isotope Research, Tucson
RCRFAcra	Rei Cretariae Romane Fautorum Acta, Abingdon
REA	Revue des Etudes Anciennes, Bordeaux – Paris
REG	Revue des Etudes Grecques, Paris
RN	Revue Numismatique, Paris
RI	Revista de Istorie/Revista Istorica, București
Sargetia	Sargetia, Acta Musei regionalis Devensis, Deva
SBS	Studies of Byzantine Sigilographie, Washington
SCIV(A)	Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie, București
Stratum	Stratum Plus, Școala Superioară de Antropologie, Chișinău– Sankt Petersburg – București
SAI	Studii de Arheologie și Istorie, Cluj
Syria	Syria. Revue d'art orientale et d'archéologie, l'Institut français du Proche-Orient, Beyrouth
TD	Thraco-Dacica, București
Transylvanian Review	Transylvanian Review, Romanian Academy, Centre for Transylvanian Studies, Cluj-Napoca

---

TM	Travaux et Mémoires, Centre de Recherche d'histoire et civilisation byzantines, Paris
TAPS	Transactions of the American Philosophical Society, Philadelphia
Tyche	Tyche. Beiträge zur Alten Geschichte, Papyrologie und Epigraphik, Viena
UPA	Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie, Bonn
WorldA	World Archaeology, Londra
ZPE	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bonn.

